

РЕЦЕНЗІЯ

доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри педагогіки,
адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту
менеджменту та психології Ірини Леонідівни Сіданіч
на дисертаційну роботу **Вишневської Ганни Петрівни**
«Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти
в Україні(90-ті рр. XX–10-ті рр. XXI ст.)»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Актуальність дисертаційної роботи. В умовах відстоювання Україною свого права на існування в союзі демократичних держав, чільне місце належить світоглядній освіті, що ґрунтується на цінностях і пріоритетах людини XXI століття. У науковому та практичному сенсах інтерес становить проблема етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні у хронологічних межах 90-х рр. XX – 10-ті рр. XXI ст. У ці роки відбулись не лише кількісні та структурні зміни, а й якісний розвиток змісту шкільної освіти учнів у сув'язі з формуванням духовності, національної свідомості нової генерації учнів у незалежній Україні.

Саме тому дослідження з теми «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. XX–10-ті рр. XXI ст) є своєчасним в умовах становлення Нової української школи, затребуваним на науковому та практичному рівнях і присвячене розв'язанню наукової проблеми яка не отримала цілісного та системного висвітлення в педагогічній науці. На відміну від численних досліджень, які розкривають окремі аспекти заявленої проблеми, Ганна Вишневська актуалізувала та цілісно представила результати історико-педагогічного дослідження, здійсненого на широкій міждисциплінарній джерельній базі.

Отже, вибір дисертанткою теми наукового дослідження є цілком виправданим, а своєчасність роботи не викликає сумніву, адже її мета полягає в цілісному та системному висвітленні провідних етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти, детерміновані змінами освітніх парадигм в Україні у хронологічних межах 90-х рр. XX – 10-ті рр. XXI ст., для виявлення перспективних ідей, що можуть бути адаптовані в сучасний освітній простір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Слід зазначити, що дисертація є складовою частиною наукової теми кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти «Професійна мобільність учасників освітнього процесу в умовах реформування вищої освіти» (державний реєстраційний номер – 0122U200923). Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України.

Достовірність результатів дослідження Г.Вишневської досягнуто шляхом застосування теоретичних і дослідно-експериментальних методів наукового дослідження; науковий апарат дисертації здобувачка подала на належному науковому рівні згідно з логікою дослідження. Джерельну базу дослідження складають різні типи писемних джерел (опубліковані та неопубліковані), що

регулювали поступ шкільної освіти загалом і етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в територіальних і хронологічних межах дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- системно й цілісно обґрунтовано та охарактеризовано особливості пріоритетних етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти учнів в Україні, які мали місце впродовж 1991–2018 років відповідно до мети щодо вдосконалення й розбудови змісту шкільної освіти на національному та українознавчому ґрунті у руслі домінуючих парадигм освіти – особистісно орієнтованої та компетентнісної;

- історико-педагогічна реконструкція та структурування етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні в межах дослідження уможливила виявити нові знання про суспільно-історичну зумовленість їх трансформації. Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти подано як освітньо-культурне явище, в перебігу якого виокремлено два періоди, для яких характерна внутрішньошкільна диференціація (врахування особистих потреб учнів щодо отримання вартісних знань і вироблення власної освітньої траєкторії та готовності до життя в етнокультурному середовищі; врахування цілей родин щодо освіти дітей; інтеграції зусиль школи та етнокультурних осередків з метою вдосконалення змісту освіти, що ґрунтується на цінностях) та у руслі нормативного регулювання мети, змістового забезпечення етнокультурної компоненти у чинних навчальних планах.

За двома групами критеріїв (суспільно-історичної зумовленості та педагогічних) розроблено періодизацію етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти, за проблемно-хронологічним типом.

Перший період (1991–1999) – посилення народознавчої стратегії етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в умовах усталення нових парадигм освіти в незалежній Україні, в якому виділено два етапи: відновлення етнокультурної домінанти в умовах становлення змісту шкільної освіти на національному ґрунті (1991–1995), утвердження українознавчої парадигми в змісті шкільної освіти (1995–1999).

Другий період (1999–2018) – нормативно-методичного супроводу етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в умовах модернізації освіти на компетентнісних засадах – характеризується двома етапами: 1999–2012 – утвердження українознавчої парадигми в змісті шкільної освіти, 2012–2018 – пошуку шляхів реалізації етнокультурного змісту в освітньому просторі України на засадах загальнолюдських цінностей;

- відповідно до встановлених періодів і етапів з'ясовано та охарактеризовано етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в зазначених відтинках історії: впровадження етнокультурного змісту шкільної освіти відповідно до нових парадигм освіти; утвердження етнокультурного концепту змісту шкільної освіти в документах України про освіту, концепціях, програмах; пошуку шляхів реалізації виховного ідеалу на етнокультурному ґрунті; нормативно-методичного регулювання впровадження етнокультурної компоненти в зміст шкільної освіти; регіонального характеру вдосконалення етнокультурної компоненти змісту шкільної освіти; трансформації культурних

пріоритетів – від етнокультурних і національних – до полікультурних і міжкультурних комунікацій;

уточнено: сукупність вихідних положень дослідження – міждисциплінарне поле наукових знань з історії освіти України, культурологічний характер змісту шкільної освіти, суспільно-історичну зумовленість розвитку змісту шкільної освіти; сутність поняття «етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти» – окреслені в змісті шкільної освіти знання, напрями досягнень у різних сферах життя в етнокультурних середовищах, соціально-культурного досвіду, що ґрунтуються на зрозумілих і затребуваних особистістю та суспільством цінностях для того, щоб зробити їх надбанням молодшої генерації; відомості про напрацьовані українськими педагогами продуктивні етнокультурні освітні практики в окресленому відрізку історії;

подальшого розвитку набули – систематизація та групування джерел дослідження (за критеріями: суспільної зумовленості та проблемним), що уможливило дослідити еволюцію етнокультурних тенденцій якісних зрушень змісту шкільної освіти відповідно до суспільної мети і внутрішньо-шкільної диференціації; особливості нормативно-методичного супроводу етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти у руслі домінуючих парадигм; зміцнення взаємозв'язків між закладами загальної середньої освіти і краєзнавчими осередками щодо вдосконалення етнокультурної компоненти змісту шкільної освіти та висвітлення спільних здобутків в інтегрованих програмах і посібниках; вплив етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти на вдосконалення особистісно-професійних вимог до вчителя; шляхів адаптації ціннісно-сміслових і розвивальних освітніх практик в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

До наукового обігу введено фактологічний матеріал про нормативне та змістово-методичне забезпечення реалізації етнокультурних тенденцій у змісті шкільної освіти в руслі домінуючих парадигм освіти (підбірка програм, навчальних посібників, краєзнавчих матеріалів); продуктивні практики етнокультурних тенденцій змісту шкільної освіти (матеріали з особистих архівів педагогів і здобувача, фондів Педагогічного музею України).

Практичне значення одержаних результатів полягає у виокремленні ціннісно-сміслових і розвивальних продуктивних освітніх практик, що можуть бути адаптовані в сучасний освітній простір України з метою інтеграції освітньо-культурного потенціалу етнокультурних середовищ, посилення науково-пошукових і дослідницьких зв'язків закладів загальної середньої освіти з краєзнавчих осередками, музеями; розроблення програми курсу (за вибором здобувачів) другого (магістерського) рівня; отримані нові знання про особливості поступу етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в руслі домінуючих освітніх парадигм у хронологічних межах дослідження можуть слугувати для оновлення змісту шкільної освіти та розроблення курсів навчальних дисциплін за ОПП – Педагогіка: освітні педагогічні науки 011, розроблення тематики дипломних (кваліфікаційних) робіт для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Київського міського будинку вчителя (довідка від 05.10.2023 р. № 157), Будинку дитячої

творчості Подільського району м. Києва (довідка від 13 жовтня 2023 р. № 134), Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука (довідка від 25.10.2023 р. № 452), Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (довідка від 13.11.2023 р. № 18-05/1266).

Апробація результатів дисертації. Теоретичні та практичні результати дослідницького пошуку відображено у доповідях на науково-практичних конференціях, семінарах різного рівня:

міжнародних: «Positioning of educational in the market of educational services by traditional and recent media resources» (м. Київ, 2018), «Економічні, соціальні та інформаційні аспекти європейських інтеграційних процесів» (м. Подгайська, Словачка Республіка, 2018), «Парадигмальна модель керівника сфери освіти у контексті євроінтеграційних процесів» (м. Тернопіль, 2019), International Course in Organizational Psychology «Organizational well-being/disease, its causes, consequences and moderating variables» (м. Київ, 2019), «Школа синергії освіти і духовності: нові виклики, тренди і можливості» (м. Київ, 2020); *міжнародному тренінгу:* «Попередження булінгу в дитячо-юнацькому колективі», що відбувався під час науково-методичної студії «Інформаційно-аналітична компетентність педагога – шлях до професійного успіху» (м. Подгайська, Словачка Республіка, 2018); *під час стажування у Európsky inštitút ďalšieho vzdelávania* (Словачка Республіка, з 31.10.2018 р. до 09.11.2018 р.); *викладання курсу* «Ключові питання шкільної освіти ЄС» «Україна-ЄС: крос-культурні порівняння в освітніх дослідженнях» (м. Київ, 2018);

всеукраїнських: «Проектний менеджмент у виховній роботі». Освітній Центр «INSIGHT» (м. Київ, 2018), «Методика управління формуванням в учнівської та студентської молоді навичок створення екологічного проекту» (м. Київ, 2018), «Нова українська школа: разом до успіху» (м. Київ, 2018), «Соціалізація обдарованого учня в інтернет-середовищі: методичне забезпечення і супровід» (м. Київ, 2018), «Психолого-педагогічний супровід підготовки конкурентноспроможних фахівців: виклики сьогодення» (м. Київ, 2020), «Позиціонування закладу освіти засобами новітніх технологій менеджменту» (м. Бориспіль, 2020).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України.

Характеристика основних положень роботи. Обґрунтованою та логічною є структура дисертації, яка презентована вступом, трьома розділами, висновками до розділів, ґрунтовними загальними висновками, списком використаних джерел (201 найменування), змістовними додатками (33), що відповідає вимогам щодо дисертаційних досліджень цього рівня.

У вступі доведено актуальність дослідження, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію результатів дисертації та їх впровадження.

Мета дослідження належно обґрунтована і відповідає темі та дослідницькій позиції здобувачки, знаходиться в полі проблемно-наукового пошуку та відповідає логіці розв'язанню наукової проблеми.

Відповідно до мети сформульовані п'ять взаємопов'язаних завдань у межах предмета дослідження. Аналіз поданих у дисертації завдань свідчить про системний характер їх конструювання та спрямованість на вирішення провідних аспектів цілісного розв'язання мети дослідження.

Аналіз методологічних основ рецензованої дисертації свідчить про ґрунтовний підхід здобувачки до вибудовування методологічного конструкту, у роботі обґрунтовано методологічні підходи та групи методів дослідження, що відповідають дослідженню такого типу.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні основи дослідження»* на основі аналізу наукових досліджень та джерел, нормативно-правових документів і практичного досвіду доведено, що проблема етнокультурного розвитку змісту шкільної освіти в Україні є актуальною педагогічною проблемою, яка обумовлена тим, що створення та популяризація Нової української школи, реформація вищої освіти набуває все більшої значущості в Євроінтеграції і глобалізації освіти.

Автором конкретизовано і подано результати історико-педагогічного аналізу заявленої наукової проблеми на належному науковому рівні; завдання розв'язані. Наукова новизна виконаного дослідження та його практичне значення достатньо переконливо висвітлено в тексті дисертації і презентовано здобувачкою у доповіді та презентації. Заслуговує на увагу широка палітра джерельної бази, авторський підхід до відбору, систематизації та групування джерел за суспільно зумовленим і проблемним критеріями. Як позитивне, варто відмітити –використання в дослідженні архівних джерел, що дало змогу підсилити характеристику взаємозв'язків між домінуючими парадигмами освіти та зміною етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ–10-ті рр. ХХІ ст.).

У другому розділі дисертації *«Посилення етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти у поступі змін освітніх парадигм в Україні (1991–2018)»* детально описана періодизація етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні (1991–2018), охарактеризовано етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в умовах зміни парадигм освіти (1991–2018), визначено нормативно-методичний супровід посилення етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні (1991–2018).

Заслуговує на увагу авторська періодизація, подана в підрозділі 2.1. Це даність історико-педагогічного дослідження і здобувачка виконала завдання, подає ґрунтовну характеристику та візуалізувала на рисунку. Варто зауважити : незважаючи на те, що виконана дисертація є теоретичною, авторка висвітила достатньо потужний пласт перспективного досвіду шкіл і окремих учителів щодо впровадження в зміст краєзнавчих, історико-культурних, етнокультурних, народознавчих знань, що підсилило практичну спрямованість дисертації.

У третьому розділі дисертації *«Шляхи реалізації етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні (1991–2018)»*

проаналізовані особистісно-професійні вимоги до вчителя в умовах актуалізації етнокультурної спрямованості розвитку змісту шкільної освіти в Україні та ціннісно-смысловий і розвивальний потенціал етнокультурного компоненту змісту шкільної освіти; висвітлено результати дослідження етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. XX – 10-ті рр. XXI ст.) та їх впровадження в освітню практику повної загальної середньої і вищої освіти.

Повнота викладення наукових положень та висновків в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертації висвітлено у 8 наукових працях, з яких: 5 статей опубліковано у фахових виданнях України, 1 стаття – у науковому виданні, 1 – у зарубіжному науковому виданні, 1 публікація надрукована у збірнику матеріалів науково-практичних конференцій.

Дисертаційна робота Г.П.Вишневської перевірена на унікальність тексту за допомогою автоматизованої системи Unicheck, що не виявила порушень академічної доброчесності.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу в цілому, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

1) Щодо структури дисертації: робота добре структурована, текст дисертації та літературу подано згідно з вимогами до такого виду робіт. Здобувачка на належному рівні володіє методологією наукового дослідження та дослідницьким інструментарієм і є зрілим дослідником, але у Вступі є попущені місця щодо номерів протоколів у довідках впровадження результатів дослідження.

2) У таблиці 1.1 «Систематизація та групування джерел дослідження» на с. 56 і після таблиці дослідниця вдало систематизує джерела дослідження, але не вказує бібліографічне посилання зі списку Рекомендованих джерел. Те саме побажання на с.61, де вказано джерельну базу дослідження, що віднесено до групи документальних джерел.

3) У тексті дисертації (дивитись підрозділ 2.1.) авторка вірно зосереджує увагу на періодизацію наукової проблеми етнокультурних тенденцій розвитку шкільної освіти в окреслених у темі територіальних і хронологічних межах знаходиться в площині доби становлення та модернізації системи шкільної освіти в Незалежній Україні –1991–2018 рр. Проте, робота значно виграла, як би здобувачка більш ретельно розкрила ресурс *становлення нового парадигмального поля, зорієнтованого на розвиток особистості, на відміну від усталеного в попередню історичну добу – нормативно-знаннєвого (колективістського), що ґрунтувалось на партійних ідеологемах та уніфікації освітнього простору і підкріпила б це конкретними прикладами.*

4) На нашу думку для виконання завдання 5 варто було спрямувати вектор наукового пошуку для уточнення важливого та суголосного до теми дисертації питання, а саме: розкриття особливостей громадянського, національного, морально-духовного виховання учнів на етнокультурних засадах.

5) У бібліографічному описі спостерігаються деякі порушення стандартних вимог, робота потребує коректорських правок і редагування, трапляються непоодинокі орфографічні, пунктуаційні, стилістичні огріхи, що

порушують органіку наукового стилю. У дисертації не розмежовується дефіс і тире.

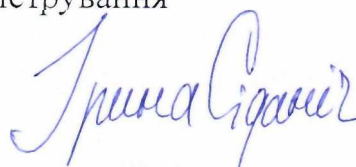
Висловлені зауваження та побажання не зменшують наукової цінності здійсненого дослідження, матеріали якого засвідчують про наукову новизну, теоретичну та практичну значущість одержаних результатів, наукову зрілість автора. У цілому дисертаційна робота Вишневської Ганни Петрівни за змістом та формою є завершеним самостійним дослідженням.

Висновки. Науково-теоретичний аналіз основних положень дисертації та опублікованих праць її автора дає підстави для висновку, що дисертація Вишневської Ганни Петрівни «Етнокультурні тенденції розвитку змісту шкільної освіти в Україні (90-ті рр. ХХ–10-ті рр. ХХІ ст)» є завершеною, самостійно виконаною науковою кваліфікаційною роботою, яка має наукову новизну, теоретичне та практичне значення; є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне та прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки та відповідає спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019), і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка, Вишневська Ганна Петрівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, адміністрування
і спеціальної освіти ННІМП

Університету менеджменту освіти

Ірина СІДАНІЧ

Підпис професора кафедри педагогіки, адміністрування
і спеціальної освіти ННІМП

Університету менеджменту освіти Сіданіч І.Л. засвідчую:

Начальник відділу роботи з персоналом

підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
нач. від. роботи
персоналом